

זכור ימות עולם

זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דָּוָר וְדָוָר שְׁאֵל אֲבִיךָ וַיִּגְדָּדְךָ זְקֵנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לְךָ: (שירת האזינו, דברים לב ז)

מחזור ויטרי סימן שנ ד"ה ופרשת האזינו

וּפְרַשְׁתָּ הָאֲזִינוּ קוֹרִין אוֹתָהּ בְּמִקְדָּשׁ ... כִּךְ אָמְרוּ חַכְמִים: בְּמוֹסַף שֶׁל שַׁבַּת מָה הָיוּ אוֹמְרִים? אָמַר רַב חֲנַן. הַזִּי"ו ל"ך. וְכָל שַׁבַּת וְשַׁבַּת הָיוּ אוֹמְרִים אַחַת. וְאָמַר רַב חֲנַן בַּר רַבָּא אָמַר רַב: כַּדְרָךְ שְׁחוֹלְקִין כָּאֵן, כַּדְרָךְ שְׁחוֹלְקִין בְּבֵית הַכְּנֶסֶת: וְכֵן פִּירֵשׁ רַב פִּלְטוּי רֵאשׁ יְשִׁיבָה. הַזִּי"ו ל"ך סִימָן: הָאֲזִינוּ הַשְּׁמַיִם. עַד זְכוֹר יְמוֹת עוֹלָם: וּמִן זְכוֹר עַד יִרְכִיבָהוּ. וּמִן יִרְכִיבָהוּ עַד וִירָא יִי"י וַיִּנְאַץ. וּמִן וִירָא יִי"י עַד לוֹ חַכְמוֹ. וּמִן לוֹ חַכְמוֹ עַד כִּי אִשָּׂא אֶל שְׁמַיִם יְדִי. וּמִן כִּי אִשָּׂא עַד סוֹף הַשִּׁירָה: וְשָׂאֵר הַפְּסוּקִים יִקְרָא הַשְּׁבִיעִי עַד סוֹף כָּל הַפְּרָשָׁה.¹

ספרי דברים פיסקא שי

"זכור ימות עולם" - אמר להם: היזכרו מה שעשיתי לדורות הראשונים מה שעשיתי לאנשי דור המבול ומה שעשיתי לאנשי דור הפלגה ומה שעשיתי לאנשי סדום.² "בינו שנות דור ודור" - אין לך דור שאין בו כאנשי דור המבול ואין לך דור שאין בו כאנשי סדום, אלא שנידון כל אחד ואחד לפי מעשיו.³ דבר אחר: "זכור ימות עולם" - אמר להם: כל זמן שהקדוש ברוך הוא מביא עליכם ייסורים, היזכרו כמה טובות ונחמות עתיד ליתן לכם לעולם הבא.⁴

רמב"ן דברים פרק לב פסוק ז

ואם כן יהיה פירוש זכור ימות עולם - שיתנו לב לזכור ששת ימי בראשית הטובה שעשה להם בעת היצירה, כמו שיאמר בהנחל עליון גוים וגו'. בינו שנות דר ודר - שיבינו לדעת מה שנעשה להם בדורות מעת ששרתה שכינה ביניהם כאשר יספר ימצאהו בארץ מדבר וגו':⁵

¹ מקור הדברים הוא בגמרא ראש השנה לא ע"א ובירושלמי מגילה פרק ג הלכה ז והובא כמו כן במסכת סופרים פרק יב הלכה ז: "אמר ר' יוסי ב"ר אבון: שירת הלויים לא יפחתו לה משה קריות, וסימנה הז"ו ל"ך". וסוכמו הדברים להלכה ברמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יג הלכה ה ובשו"ע אורח חיים סימן תכה. ראה גם הערך הז"ו ל"ך באנציקלופדיה התלמודית כרך ת. וכבר זכינו אף אנו לדון סימן הז"ו ל"ך בפרשה זו בשנה האחרת. בינתיים, לענייננו, די לנו לציין שפרשת האזינו מיוחדת בכך שחלוקתה לקריאות לעולים לתורה היא עתיקה וקבועה עוד מימי העבודה בבית המקדש, שם היא נאמרה במוספי השבת וכונתה בשם "שירת הלויים". בפעם אחרת כבר דנו בקריאה לעולה הראשון: [האזינו השמים](#). ראה דברינו בנושא זה. והפעם נרצה לדון בקריאה לעולה השני אשר מתחילה ב"זכור ימות עולם" ומסיימת בפסוק: "ה' בודד ינחנו ואין עמו אל נכר".

² תובנה ראשונה של "זכור ימות עולם" היא כלפי העבר - ההיסטוריה וקורות העתים. הכוונה בפשטות היא, תלמוד מהדורות שעברו, בפרט המקולקלים שבהם על מנת שלא תהיו כמותם. בדרך זו אפשר לצרף גם את החצי השני "בינו שנות דור ודור" לאותה תובנה. ראה פירוש רש"י על הפסוק: "זכור ימות עולם - מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דר ודר - דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם". הנביאים כולם קוראים לעם להתבונן בעבר וללמוד ממנו: ישעיהו מו ט: "זְכֹרוּ רֵאשֹׁנוֹת מַעוֹלֵי", ירמיהו ב י: "כִּי עָבְרוּ אֵי קִתְיִים וְרָאוּ וְקָדַר שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מֵאֵד וְכוּ", מיכה ו ה: "עַמִּי זְכֹר נָא מֵהַ יַעַץ בְּלֶקַח מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֵהָ עֵנָה אֲתוּ בְלָעִם בְּן בְּעוֹר " ועד. ראה מים אחרונים. ומי הוא שמשמר את ההיסטוריה ולקחיה? אביך וזקניך - הנביאים והחכמים, ראה המשך רש"י שם.

³ תובנה שנייה של "זכור ימות עולם", נכון יותר של החצי השני של הפסוק: "בינו שנות דור ודור", היא כלפי ההווה. בדורות הנוכחיים לא יהיו עוד מעשי הרס טוטליים כמו המבול והפיכת סדום, אלא "כל אחד נידון לפי מעשיו". בכל דור יש קצת מאנשי סדום, קצת מדור המבול וקצת דור הפלגה (ואולי גם קצת מדורות אחרים כגון דור המדבר, ראה מדרש פתרון תורה על הפסוק שמוסיף גם את קרח ועדתו). "קצת" מדורות אלה מפוזר בדורות הנוכחיים, אך באופן שהיחיד נענש ולא הכלל. יש בדברים נחמה מסוימת והתקדמות, כאילו "בינו שנות דור ודור" נאמר כביכול גם כלפי שמיא ששוב אינו מביא מבול לעולם (ראה בראשית ח כא דברי ה' אחר המבול, דברינו [השבועה שנשבע ה' לנח](#)). ומה נאמר בדורות האחרונים? האם המדרש מרכז כאן את דברי משה הקשים שזה עתה קראנו בפרשת כי תבא ונצבים (שים לב במיוחד איך התוכחה בנצבים מתחילה ביחיד ונגמרת באסון כללי)? עכ"פ, נראה שמקור הדרשה הזו הוא גם בחילוף הלשון מלשון יחיד "זכור ימות עולם" ללשון רבים "בינו שנות דור ודור" שעמדו עליה הפרשנים. ראה אבן עזרא על הפסוק (מובא בהמשך דברינו).

⁴ תובנה שלישית היא כלפי העתיד. "ימות עולם" הם הימים שעתידיים לבוא, ימות סוף העולם ותחילת עולם אחר (עולם הבא, ימות המשיח? ראה שוב מדרש פתרון תורה על הפסוק). בכל קושי וייסורים של מצב קיים בהווה, יש לזכור את העתיד שיכול להיות אחר, את הטוב שסופו לבוא. מעניין אגב, לשון המדרש, שכאן "אמר להם" הוא משה, בניגוד ל"אמר להם" הקודמים שהיו מפי הקב"ה (עפ"י הדרשן כמובן). האם זה הבדל משמעותי? נשמח לקבל מים חוזרים.

⁵ רמב"ן מחלק את ההיסטוריה ואת הצורך ללמוד ממנה לשתי תקופות מרכזיות שהן שני מעגלי היסטוריה משלימים: בריאת העולם - ההיסטוריה הכלל אנושית וקורות עמנו - ההיסטוריה הפרטית של עם ישראל. דבריו אלה מזכירים את שני מעגלי הזמן שאנחנו אומרים בקידוש בכל ליל שבת: "זכרון למעשה בראשית ... זכר ליציאת מצרים", שמקורם בנימוק לזכירת השבת בדברות פרשת יתרו מול הנימוק לשמירת השבת בדברות בפרשת ואתחנן. ראה בפירושו שם איך הוא חולק שבחים לאבן עזרא ("ודברי פי חכם חן", קהלת יב) אשר מקשר את הפסוק שלנו עם הפסוק "הלוא הוא אביך קנך" שהוא הן מלשון "קונה שמים וארץ" (מעשה בראשית) והן מלשון "עם זו קנית" (יציאת מצרים).

רשב"ם שמות פרק כ פסוק ז

זכור את יום השבת - כל זכירה עונה על ימים שעברו: זכור ימות עולם וגוי' בהנחל עליון גויים. זכור את היום הזה, לעולם, כי לשעבר ביום הזה יצאתם ממצרים. זכור אל תשכח את אשר הקצפת את יי' אלהיך במדבר וגוי'. זכור רחמיך יי' וחסדיך כי מעולם המה. אף כאן: זכור את יום השבת של ששת ימי בראשית, כמו שמפרש והולך כי ששת ימים עשה יי' וגוי' כמו שכתוב כאן.⁶

רש"י דברים פרק לב פסוק יב

"ה' בדד ינחנו" - נהגם במדבר בטח ובדד: "ואין עמו אל נכר" - לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם. ורבותינו דרשוהו על העתיד, וכן תרגם אונקלוס. ואני אומר דברי תוכחה הם, להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם. לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן. וכל הענין מוסב על (פסוק ז) זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור, כן עשה להם וכן עתיד לעשות, כל זה היה להם לזכור.⁷

אבן עזרא תהלים פרק צ פסוק ד

"כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול" - עם בני אדם ידבר השם. ואל תתמה בעבור "שובו" לשון רבים ואחר כן "בעיניך", כי כן משפט הלשון "זכור ימות עולם" - "בינו", "טפכם נשיכם וגרך". וטעם "כיום" אולי חיית אתה בן אדם אלף שנים ככה יהיו כיום אתמול כי יעבור, שכבר עבר או כמו אשמורה בלילה.⁸

מדרש תנחומא פרשת האזינו סימן ז

"זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור" - לעולם יבדוק אדם בשמות לקרוא לבנו הראוי להיות צדיק. כי לפעמים השם גורם טוב או גורם רע, כמו שמצינו במרגלים: "שמעו בן זכור" - על שלא שמע בדברי המקום וכאילו שאל בזכורו ... שפט בן חורי על שלא שפט את יצרו ונעשה חורי מן הארץ ...⁹

ספר חובות הלבבות הקדמה

והשני, ממה שאמר הכתוב: "הלוא ידעת אם לא שמעת" (ישעיהו מ כח), אמר: הלא ידעת על הידיעה שהיא מצד הראיה, ואמר: הלא שמעת על דרך הקבלה והסמך. וכן אמר: "הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הוגד מראש

⁶ רשב"ם זה הוא על מצוות השבת שבעשרת הדברות, פרשת יתרו. הוא לומד מהפסוק שלנו "זכור ימות עולם", ומפסוקי זכירה אחרים (יציאת מצרים ומסעות המדבר), על זכירת השבת שהיא "זכירה עונה על ימים שעברו". על חיבור זה שבין "זכור ימות עולם" ו"זכור את יום השבת", אפשר אולי לומר: "הרי זה בא ללמד ונמצא למד" (סנהדרין עג ע"א ועוד). הפסוק זכור את יום השבת ושאר פסוקי הזכירה יכולים ללמד אותנו על הפסוק שלנו: זכור ימות עולם, שגם הוא כמותם, מצווה לזכור. מצווה ללמוד מההיסטוריה ולזכור ימות עולם בדומה לזכירת השבת ויציאת מצרים שהרי גם הם חלק מההיסטוריה הכללית והיהודית. אגב, הפסוק: "זכור רחמיך" שונה מכולם משום שהוא תפילה לקב"ה ולא חובה על האדם ולא ברור מדוע הביאו הרשב"ם. לעומת זאת, נפקד מקומו של זכירת עמלק בדברי הרשב"ם. ראה שש (או עשר) הזכירות שבסידורים בסוף תפילת שחרית.

⁷ רש"י ממשיך את שיטת הספרי שמדובר הן לעבר והן לעתיד. אך שים לב שפירוש רש"י זה איננו על הפסוק: "זכור ימות עולם" הפותח את הקריאה לעולה השני, אלא על הפסוק המסיים: "ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר". בפירושו לפסוק המסיים מדגיש רש"י את היות כל הפסוקים האלה חטיבה אחת, כפי שהראינו בראשית דברינו על הקריאה בפרשת האזינו - שירת הלוויים. הפסוק: "זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור" הוא כותרת לכל העניין.

⁸ בפירושו על הפסוק בתהלים, כפירושו על הפסוק שלנו, מתעכב אבן עזרא ראשית על חילוף הלשון יחידורים בפסוק אחד או בפסוקים עוקבים וצמודים שהם מאמר אחד. ראה גם פירושו על פסוק אחר בפרשתנו, דברים לב ה ("שִׁחַת לוֹ לֹא בָּנִי מוֹמֵם וכו'"): "ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד, כי כן משפט הלשון. הלא תראה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור". אך נחזור לפירושו על הפסוק בתהלים: "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול - אולי חיית אתה בן אדם אלף שנים ככה יהיו כיום אתמול כי יעבור". אם יתור לנו לבנות מדרש משלנו על דברי אבן עזרא אלה, נאמר כך: אילו חי האדם אלף שנה, ודאי היה זוכר ימות עולם ומבין משנות דור לדור באופן טבעי. עכשיו שהוא חי תקופה קצרה מזה, ביכולתו לבנות זכרון ותיעוד חי לאלף ואף יותר שנים. האדם הפרטי חי רק עד מאה ועשרים, אבל הציבור, העם, יכול לשמר את היסטוריה שלו ולזכור ימות עולם ולהבין שנות דור ודור אפילו יותר מאדם (הראשון) שחי (מיועד היה לחיות) אלף שנה.

⁹ ראה דברינו [מקרא שמות במקרא](#) בפרשת ויצא, בהם הארכנו לדרוש בענין מתן שמות במקרא. ראה שם בפרט מדרש בראשית רבה לו ז: "הראשונים, על ידי שהיו משתמשין ברוח הקודש, היו מוציאים לשם המאורע. אבל אנו, שאין אנו משתמשין ברוח הקודש, אנו מוציאים לשם אבותינו". המדרש שהבאנו כאן יכול להצטרף לקבוצת המדרשים הדנים במתן שמות, תוך הדגשת חלקה של ההיסטוריה וההתנסות האנושית, בקביעת שמות לילדים: זכור ימות עולם - יש להיזהר במתן שמות בעלי משמעות והתנסות שלילית. המדרש מונה עד סופו רק דוגמאות שליליות וחבל. האם אין לזכור ימות עולם גם על דרך החיוב ולתת דוגמאות חיוביות של ילדים שנקראים בשם: נדב, יוסף, הלל, אורי, יאיר, יואב, דוד וכו'? אז אנו נשלים במדרש חיובי של שמות משיר השירים רבה פרשה ד סימן יב: "בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם ... ראובן ושמעון ירדו [למצרים], ראובן ושמעון עלו [ממצרים]. ולא היו קורים לראובן - רופוס ולשמעון - לולינינוס וליוסף - יוסטוס. ראה דברינו [ארבעה מי יודע](#) לחג הפסח.

לכם" (שם שם כא), הקדים הידיעה מצד הראיה על הידיעה מצד הקבלה וההגדה.¹⁰ וכן אמר משה רבינו: "הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם וגו' זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך וגו'". וזה ראייה על מה שזכרנו, כי הקבלה, ואם היא קודמת בטבע, מפני צורך הלומדים אליה תחילה, אין מן הזריזות שיסמוך עליה לבדה מי שיוכל לדעת ברורה בדרך הראיות. ומן הדין לעיין במה שיושג מדרך השכל ולהביא עליו ראיות במופת ששקול הדעת עוזרו, למי שיש לו יכולת לעשות כן.¹¹

שבת שלום

וגמר חתימה טובה¹²

מחלקי המים

מים אחרונים: לקריאתו של משה: זכור ימות עולם, היינו להתבונן בקורות העתים וללמוד מהם לקח, יש הד ברור בנביאים ובכתובים, לאורך התנ"ך כולו שאולי איננו ספר היסטוריה, אך הוא ספר הקורא ללמוד מההיסטוריה. נזכיר רק מקצת ממקורות רבים אלה: ספר יהושע: פרקים ד, כד, שופטים פרק י-יא, שמואל א פרק יב, ירמיהו פרקים ז, לב, יחזקאל כ, מיכה ו, תהלים פרקים מד, עת, קה-קו, דניאל ט, נחמיה ט ועוד. ומעניין לבחון אילו מאורעות מוזכרים במקורות אלה ואלה לא. וכבר הקדשנו לנושא זה דף מיוחד בשם [סקירות היסטוריות בתנ"ך](#) בפרשת מסעי.

¹⁰ בעל חובת הלבבות (ר' בחיי אבן פקודה, סרגוסה, ספרד המאה ה-11) מדבר כאן על החובה לעבוד את ה' ולקבל את אמונתו ומצוותיו בשני אופנים: בדרך המסורת והקבלה ובדרך העיון וההשכלה. וכדבריו שם: "אבל, אם אתה איש דעת ותבונה, שתוכל לעמוד בהם על ברור מה שקבלת מהחכמים בשם הנביאים משורשי הדת וקוטבי המעשים, אתה מצווה להשתמש בהם, עד שתעמוד על הענין ויתברר לך מדרך הקבלה והשכל יחד". להצדקת גישתו, הוא מביא שני נימוקים או ראיות. האחד – ראה שם. והשני, הנה הבאנו אותו. בנימוק שני זה הוא מתבסס לא רק על פסוקים מספר ישעיהו, אלא, כפי שנראה מיד בהמשך, גם על פסוקים מפרשתנו.

¹¹ בעל חובת הלבבות מפנה את תשומת לבנו לכך שפסוק אחד לפני הפסוק שלנו "זכור ימות עולם", המורה על לימוד מההיסטוריה וקורות העתים, היינו בדרך של מסורת וקבלה, נמצא הפסוק: "עם נבל ולא חכם" שהוא מורה על דרך הראיה, ההוכחה והשכל. לאמור, שהדרך של עיון והשכלה קודמת לדרך השמיעה, הקבלה וההגדה. בכך משלימים דברי ישעיהו: "הלא ידעת אם לא שמעת" את דברי משה בפרשת האזינו: "זכור ימות עולם". (ראה עוד בחובת הלבבות שער א היחוד, פרק ב, את המשל על העיוורים שהולכים כעדר אחרי הפקח). עכ"פ, עפ"י סדר הקריאה בפרשת האזינו, שראינו שהיא קבועה ואיננה ניתנת לשינוי (ראה רש"י לעיל), מצרף כאן בעל חובת הלבבות שני פסוקים משתי קריאות לשני עולים שונים: ראשון ושני. אולי זה עצמו יטען בעל חובת הלבבות, שהעצירה לאחר הפסוק: "... עם נבל ולא חכם, הלוא הוא עשך ויכוננך" והתחלת הקריאה לעולה השני מהפסוק הסמוך: "זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור" היא עצמה מורה על עליונות ההוכחה בדרך הראיות והתבונה על פני המסורת והקבלה. או שפשוט נאמר שהלימוד מההיסטוריה דורש ידע ותבונה מקדימים.

¹² לפי מה שהראינו בשבוע שעבר בדברינו [דרשו ה' בהמצאן](#), יש מקורות טובים להמשך האיחולים לשנה טובה ולכתיבה וחתימה טובה גם אחרי יום הכיפורים ... ויש מהדרין עד הושענא רבה, והחסידיים נהגו עד חנוכה והמהדרים מן המהדרים נוהגים כל השנה.